

บทที่ 1

เนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์ประชากร

(The Nature of Population Geography)

1. วัตถุประสงค์

เพื่อให้นักศึกษาและผู้อ่านมีความรู้และความเข้าใจ สามารถอธิบายและตอบคำถามในหัวข้อต่อไปนี้ได้ คือ

- 1.1 เนื้อหาของวิชาภูมิศาสตร์ประชากร
- 1.2 กำเนิดของวิชาภูมิศาสตร์ประชากร
- 1.3 ความหมายของคำ “ภูมิศาสตร์ประชากร และประชากรศาสตร์”
- 1.4 แนวความคิดของนักภูมิศาสตร์ประชากรทั้งค่ายตะวันตกและค่ายตะวันออก
- 1.5 ภูมิศาสตร์ประชากรยุคปัจจุบัน

2. เนื้อหาสำคัญ

2.1 บทนำ

นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่จำนวนประชากร และการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วได้กลายเป็นปัญหาสำคัญของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความอดอยากยากแค้นได้ทวีขึ้นในปลายศตวรรษที่ 20 นี้ มีองค์การของรัฐบาล สถาบันเอกชน และสาธารณชน ซึ่งสนใจใน “ปัญหาประชากร” ในทุกระดับตั้งแต่ระดับโลกจนถึงระดับท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2521 รายงานของสหประชาชาติเรื่อง “การขยายตัวของประชากรโลกในอนาคต” ประกาศว่า “การขยายตัวของประชากรในระยะระหว่างยี่สิบห้าปีข้างหน้านี้เป็นปัญหาหนักของพวกเราที่ประสบอยู่” ปัญหาประชากรเป็นหัวข้อเรื่องที่ถูกกล่าวถึงทั่วไปในบทความและเรื่องราวต่าง ๆ ในหนังสือพิมพ์ประจำวัน หนังสือวารสาร ทางวิทยุโทรทัศน์ และในการสัมมนาทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างปี พ.ศ. 2526 – 2528 เรื่องของความอดอยากหิวโหย ความยากจน และภาวะพร่องโภชนา โดยเฉพาะประเทศในทวีปแอฟริกา องค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ ธนาคารโลก และสถาบันประชากร ได้มีวัตถุประสงค์ศึกษาปัญหาประชากรเพิ่มมาก

ขึ้นโดยเฉพาะในการวางแผนนโยบาย และวิธีดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายในการขจัดปัญหาความอดอยาก และอัตราการเพิ่มประชากรอย่างรวดเร็วในประเทศที่กำลังพัฒนา และประเทศกำลังพัฒนา เช่น สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และเนเธอร์แลนด์ ได้จัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาพิเศษ (Special Advisory Commissions) เพื่อร่วมมือในการขจัดปัญหาประชากรนี้

อย่างไรก็ตาม ประมาณปี พ.ศ. 2513 ปัญหาการขยายตัวของประชากรได้ลดลงจากอัตรา 2.0 เปอร์เซ็นต์ต่อปีใน ปี พ.ศ. 2503 เหลือเพียง 1.7 เปอร์เซ็นต์ ในปี พ.ศ. 2513 เนื่องจากอัตราการเกิดลดลงในประเทศที่พัฒนาแล้วและบางประเทศในกลุ่มโลกที่สาม รวมถึงมหาประเทศเช่น สาธารณรัฐประชาชนจีนด้วย

การศึกษาเกี่ยวกับประชากรมนุษย์นั้น นักประชากรศาสตร์ นักมานุษยวิทยาและนักภูมิศาสตร์ประชากร ได้พยายามศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลในยุคต่างๆ รวมทั้งเรื่องราวเกี่ยวกับประชากรโลกในอดีตและปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่เนื้อหาของภูมิศาสตร์ประชากร

2.2 ประชากรศาสตร์ (Demography)

ประชากรศาสตร์ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับการสังเกต และใช้สถิติการคำนวณทางคณิตศาสตร์ในการศึกษาเกี่ยวกับประชากรมนุษย์ (Bouque 1969, p. 1) เป็นการศึกษาในเชิงปริมาณเกี่ยวกับขนาดและจำนวนประชากร การกระจายและองค์ประกอบประชากรที่เป็นหลักคงที่ (Population Statics) และองค์ประกอบประชากรที่เปลี่ยนแปลง (Population Dynamics) ซึ่งได้แก่ การเกิด การตาย และการย้ายถิ่น และนักประชากรศาสตร์บางคน จะรวมถึงสถิติของกลุ่มสมรส และการเคลื่อนไหวทางสังคมอีกด้วย

คุณสมบัติเด่นชัดของประชากรศาสตร์โดยทั่วไปนั่นก็คือ การศึกษาระหว่างประชากรศาสตร์บริสุทธิ์ (pure demography) และการศึกษาประชากร (population studies) หรือการศึกษาประชากรในด้านสังคม (Social demography) การศึกษาประชากรบริสุทธิ์นั้น นักประชากรศาสตร์จะเน้นในการเก็บรวบรวมข้อมูล การประเมินผล การวินิจฉัย การวิจัย และโดยเฉพาะการประมาณจำนวนประชากร เกณฑ์ร่วมของเทคนิคการวิเคราะห์ประกอบด้วยเกณฑ์วัดอย่างมาตรฐานซึ่งสามารถ “ควบคุม” ความแตกต่างขององค์ประกอบประชากรเพื่อที่จะชี้ให้เห็นแง่ชัดถึงเนื้อหาของกระบวนการที่เปลี่ยนแปลง ในการศึกษาประชากรศาสตร์ จะใช้ระบบวิทยาศาสตร์ ที่มีมาตรฐานแน่นอนยอมเป็นไปได้ยาก (Hauser and Duncan 1959, p. 10) เพราะปัญหานี้ความถูกต้องแน่นอนของสถิติหรือหลักเกณฑ์ต่างๆ ของแต่ละประเทศอาจจะไม่อยู่ในมาตรฐานและหลักเกณฑ์เดียวกัน ดังนั้นความถูกต้องแน่นอนยอมเป็นไปได้ยากลำบาก หรือมีทางสำเร็จได้ยาก และปัญหาทางสังคมศาสตร์ยากต่อการควบคุมกระบวนการศึกษา คือไม่สามารถบังคับควบคุมในห้องทดลองเหมือนวิทยาศาสตร์กายภาพได้

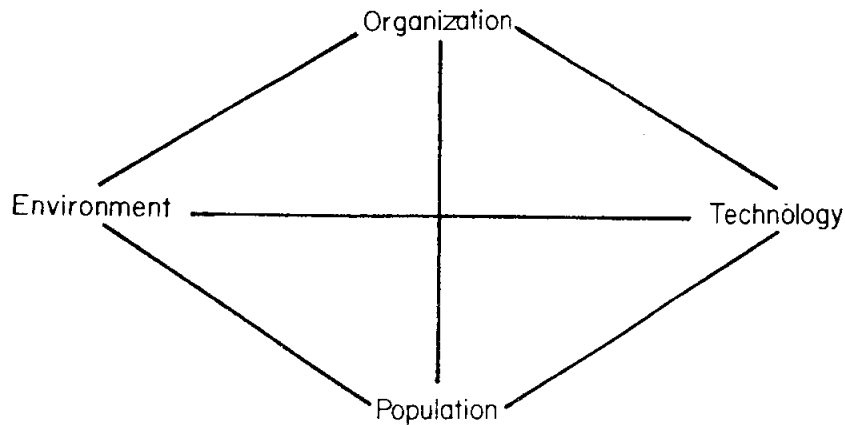
2.3 นิเวศวิทยามนุษย์ (Human Ecology)

วิชาภูมิศาสตร์ได้ปรับปรุงให้ทันสมัยอยู่ตลอดเวลา ถ้าจะพิจารณาเนื้อหาสาระของวิชาภูมิศาสตร์จะเห็นได้ว่าเป็นสาขาวิชาที่แตกต่างไปจากวิชาการสาขาอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นสังคมศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีเนื้อหา และขอบเขตที่แน่นอน สภาพของวิชาภูมิศาสตร์เป็นสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) มากกว่าที่จะจัดให้มีเอกลักษณ์ทางด้านสังคมศาสตร์ หรือด้านวิทยาศาสตร์กายภาพอย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งนี้เพราะวิชาภูมิศาสตร์เป็นเรื่องเกี่ยวกับโลก ทั้งในด้านที่เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่ง และต่อมนุษย์หรือสังคมอีกส่วนหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่าภูมิศาสตร์ครอบคลุมถึงวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ ปัจจุบันนักภูมิศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างและปฏิกริยาของระบบใหญ่สองระบบ คือระบบนิเวศ (Ecology) ซึ่งเป็นตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมกับระบบเทศสัมพันธ์ (Spatial Organization) ซึ่งเชื่อมภูมิภาคหนึ่งเข้ากับอีกภูมิภาคหนึ่งในลักษณะของการติดต่อเคลื่อนไหว

ในทศวรรษ 1920 แนวความคิดจากกลุ่มนักวิชาการมหาวิทยาลัยชิคาโก (ภาควิชาสังคมศาสตร์) โดยเฉพาะงานของ R. Park (1936) ได้เสนอบทความเรื่อง "Human Ecology" ใน American Journal of Sociology งานของปาร์ค กล่าวถึงนิเวศของสัตว์เพื่อที่จะศึกษาถึงชุมชนของมนุษย์โดยเฉพาะ และเพื่อจะอธิบายการจัดลำดับพื้นที่ภายในชุมชน โดยเฉพาะมหานคร ซึ่งได้ผ่านกระบวนการของการใช้พื้นที่มาตามลำดับ ในทศวรรษที่ 1940 นิเวศวิทยามนุษย์ชั้นคลาสสิกได้เสื่อมลง เพราะถูกกล่าวว่าเป็นการศึกษาถึงสิ่งที่มีชีวิตขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมมากกว่าที่จะศึกษาการกระจายบนพื้นที่ของกระบวนการทางสังคม โดยใช้แผนที่และสถิติเป็นหลักเกณฑ์ นักสังคมวิทยาบางคนได้ใช้คำว่า "นิเวศวิทยา" อธิบายเรื่องพื้นที่อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะพื้นที่ขนาดเล็ก ๆ เช่น สำมะโนประชากรและการแจกจ่ายของจังหวัดระหว่างทศวรรษ 1970 มีผลงานของ Ritter, Vidal de la Blache, Brunhes, Sauer และคนอื่น ๆ ที่กล่าวถึงนิเวศวิทยามนุษย์ (Arild Holt Jensen, 19870, p.47)

นิเวศวิทยามนุษย์ได้มีการปรับปรุงในระยะเวลาที่ผ่านมาอีกครั้งหนึ่งโดยตนเอง คือการเน้นถึงการศึกษา นิเวศวิทยามนุษย์ ซึ่งซับซ้อนและยุ่งยาก ในระดับชุมชนต่าง ๆ จากท้องถิ่นถึงระดับโลก

รูป 1.1 นิเวศวิทยามนุษย์เชิงซับซ้อน



ที่มา : Duncan, O. (1959), **Human Ecology and Population Studies**, in Hauser and Duncan, Figure 10.

Duncan ได้เสนอความเห็นดังภาพ 1.1 ว่านิเวศวิทยามนุษย์เป็นจุดศูนย์รวมเหนือสิ่งอื่น ๆ ในปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นฐานของมิติต่างๆ (fundamental dimensions) ในความยุ่งยากซับซ้อนของหน้าที่ต่างๆ เน้นในทางที่ให้เห็นชัดเจนว่า มนุษย์จะร่วมมือกับเครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ เพื่อที่จะดิ้นรนต่อสู้เพื่อมีชีวิตอยู่ นักนิเวศวิทยามนุษย์ได้พอใจในผลงานที่แสดงว่ามิติต่างๆ นั้นมีความสัมพันธ์กัน และต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยไม่ผูกพันเฉพาะด้านใดด้านหนึ่ง แต่จะเป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ในแผนภาพแสดงเส้นโยง ซึ่งเน้นความหมายการเชื่อมโยงของหน้าที่ที่สัมพันธ์กัน และติดตามด้วยอิทธิพลที่มีผลต่อด้านใดด้านหนึ่ง เช่น การลดอัตราการตาย การเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ทางวิทยาการ และเทคโนโลยี หรือการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็ว กระบวนการซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ก่อให้เกิดความซับซ้อน และมีการแสวงหาคุลยภาพ ซึ่งแน่นอนทีเดียว มนุษย์มีบทบาทในการดัดแปลงปรับปรุงสภาพแวดล้อม

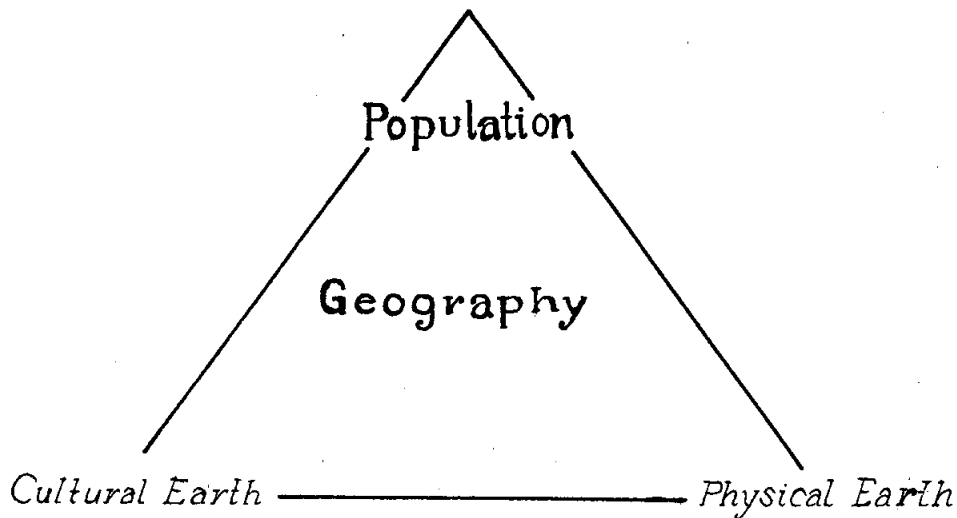
2.4 ที่มาของวิชาภูมิศาสตร์ประชากร (Roots of Population Geography)

ภูมิศาสตร์ประชากรเริ่มพัฒนาในทศวรรษ 1950 และจัดว่าภูมิศาสตร์ประชากรเป็นสาขาหนึ่งของวิชาภูมิศาสตร์ ในระยะทศวรรษที่ 1960 และ 1970 ภูมิศาสตร์ประชากรได้ผ่านระยะของการเปลี่ยนแปลงในการก้าวไปสู่เนื้อหาวิชา และทฤษฎีต่างๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์มนุษย์

ในการพัฒนาเนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์ ฮาร์ทชอน (Hartshorn, 1939) วูลดริช และอีสท์ (Wooldrige and East, 1951) ยังไม่ได้กล่าวถึงภูมิศาสตร์ประชากร ต่อมา เซลินสกี (Zelinsky, 1966) ได้กล่าวถึงภูมิศาสตร์ประชากรว่าเป็นสาขาหนึ่งของภูมิศาสตร์ และได้กล่าวถึงเนื้อหาของภูมิศาสตร์ประชากร และประชากรศาสตร์ โดยเปรียบเทียบกับบทบาทของเศรษฐกิจและการขาดแคลนอาหาร ในระยะเร็ว ๆ นั้นนับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่จำนวนประชากรและการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นปัญหาสำคัญของโลก ฉะนั้น จึงมีการอ้างถึงสถิติประชากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นประเทศต่าง ๆ ปัจจัยอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นที่น่าสนใจกันมากของนักภูมิศาสตร์มนุษย์ชั้นแนวหน้า เช่นบรูเนส (Brunes) และเดอมังฌอง (Demangeon) ได้เขียนไว้ในภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ทั้งสองได้ศึกษาถึงการกระจายประชากรแนวคิดที่ยอมรับเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural landscape) และเชื่อว่าภูมิศาสตร์ภูมิภาคเป็นส่วนหนึ่งของ “สถานที่ – สำนักงาน – ประชาชน” ซึ่งเกี่ยวพันเป็นลูกโซ่ นับว่าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมีอิทธิพลแข็งแกร่งเหนือกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นหนทางที่ควบคุมรูปแบบประชากรงานชิ้นแรกๆของบรูเนส เช่น เกี่ยวกับการชลประทานในคาบสมุทรไอบีเรีย และแอฟริกาตอนเหนือ เป็นเครื่องพิสูจน์ได้ว่า เขาเป็นผู้บุกเบิกทางด้านภูมิศาสตร์มนุษย์ โดยสนใจศึกษาเกี่ยวกับผลงานของมนุษย์ และการใช้แผนที่แสดงการกระจายของประชากรซึ่งมีความจำเป็นต่อการศึกษาภูมิศาสตร์มนุษย์ และได้วางระเบียบและหลักเกณฑ์ในการแบ่งอาชีพของมนุษย์จากลักษณะง่าย ๆ ไปจนถึงขั้นซับซ้อน ส่วนเดอมังฌอง เป็นนักภูมิศาสตร์มนุษย์เต็มตัว เพราะตลอดชีวิตเขาสนใจทางการตั้งถิ่นฐาน เศรษฐกิจ และการทำลายพืชและสัตว์ของมนุษย์ เขาได้ให้คำจำกัดความของภูมิศาสตร์มนุษย์ไว้ว่า คือการศึกษาถึงกลุ่มมนุษย์และสังคม ในด้านที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อม

ในต้นศตวรรษที่ 1950 ภูมิศาสตร์ประชากรได้พัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ Glen T. Trewartha ในขณะที่ดำรงตำแหน่งประธานของสมาคมนักภูมิศาสตร์อเมริกัน (The Association of American Geographers) ในปี ค.ศ. 1953 ได้กล่าวรายงานเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประชากร และได้สนับสนุนว่า “ประชากรมนุษย์เป็นจุดรวมสำคัญของเนื้อหาของภูมิศาสตร์ และมนุษย์จะเป็นผู้มีความสัมพันธ์กับสิ่งอื่น ๆ ----จำนวน ความหนาแน่น และคุณภาพของประชากรเป็นพื้นฐานรองรับที่สำคัญสำหรับวิชาภูมิศาสตร์ทั้งปวง----”

ตรีวัตตะ ได้แสดงแนวความคิดเกี่ยวกับวิชาภูมิศาสตร์ว่ามีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 องค์กร ดังภาพ



รูปที่ 1.2 เนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์

ที่มา : Demko, et al., (1979), p. 13

ตรีวัตตะได้อธิบายโดยสรุปว่า

1. มนุษย์เป็นผู้สร้าง (Creator) และได้สร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ และการดำรงชีพ
2. โลกธรรมชาติ (Natural Earth) ซึ่งประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัตถุดิบ สำหรับมนุษย์เอาไว้ใช้ประโยชน์และเลี้ยงชีพ
3. โลกวัฒนธรรม (Cultural Earth) ซึ่งเป็นผลผลิตของมนุษย์ ซึ่งผลิตจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อความสร้างสรรค์การดำรงชีวิตเพื่อผ่อนคลายมนุษย์

ดังกล่าวแล้วข้างต้น ตรีวัตตะเน้นแนวความคิดที่ว่า “ภูมิศาสตร์เป็นหลักวิชาการที่เป็นเอกภาพ” (Unitary discipline) เพราะภูมิศาสตร์กายภาพ ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ระบบ ภูมิศาสตร์ภูมิภาค ภูมิศาสตร์ทั่วไป และภูมิศาสตร์เฉพาะเรื่องเป็นลักษณะของพหุภาวะ (dualism) ซึ่งจะปรากฏในช่วงเวลาหนึ่ง และเพื่อรวมตัวเข้าสู่ความเป็นหนึ่ง (Unique)

2.5 ภูมิศาสตร์ประชากรและประชากรศาสตร์ (Population Geography and Demography)

Glen T. Trewartha (1953) : “ภูมิศาสตร์ประชากร เป็นการศึกษาถึงเนื้อหาที่อยู่บนพื้นฐานหรือความเข้าใจถึงความแตกต่างของภูมิภาคต่าง ๆ บนพื้นโลกที่มีความสัมพันธ์กับมนุษย์—นอกจากนี้ จำนวนคน ความหนาแน่น และคุณภาพประชากร จะมีความสัมพันธ์ต่อเนื้อหาและภูมิหลังทางภูมิศาสตร์ทั้งหมด”

Edward A. Ackerman (1963) : เป็นนักภูมิศาสตร์ชาวอเมริกันที่มีชื่อเสียง ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับการทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประชากร และการกำหนดขอบเขตปัญหาของภูมิศาสตร์ประชากรในระดับต่าง ๆ โดยสรุป แอคเคอร์แมน ชี้ให้เห็นถึงปัญหาชุดแรกก็คือ การรวบรวมข้อมูลที่สมบูรณ์ โดยทั่วไปจะมีการเกี่ยวข้องกับความเด่นชัดของความสัมพันธ์ต่าง ๆ โดยทั่วไป (generic relations) ซึ่งรวมถึงการแบ่งออกเป็นลำดับชั้นต่าง ๆ (categorization) การจำแนกประเภทต่าง ๆ (classification) และกระบวนการวิธีที่แตกต่างกัน (differentiation procedures) นอกจากนี้ยังเน้นว่านักภูมิศาสตร์ประชากรควรจะต้องอธิบายให้ชัดเจนหลาย ๆ ด้าน เริ่มต้นจากการสังเกตการณ์ และชี้ให้เห็นจุดสำคัญของรูปแบบต่าง ๆ ในการกระจายประชากรบนพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่ความพยายามที่จะหาข้อสรุปในปัญหาต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นก็คือปัญหาของความกระทบกระทั่งกันในพื้นที่ ปัญหาเหล่านั้นจะเกี่ยวกับกระบวนการของระวางที่ซึ่งก่อให้เกิดและอาจเป็นปัจจัยที่อธิบายได้อย่างชัดเจนในลักษณะเด่นชัดของการกระจายของประชากรและการกระจายของพื้นที่ตามลักษณะภูมิศาสตร์

John I. Clarke (1965, 1972) : เป็นนักภูมิศาสตร์ประชากรชาวอังกฤษ มีความคิดเห็นเช่นเดียวกับนักภูมิศาสตร์ประชากรทั้งหลาย กล่าวคือ ภูมิศาสตร์ประชากรมีความเกี่ยวพันซึ่งกันและกัน เช่น การกระจายประชากรบนพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน องค์ประกอบประชากร การอพยพย้ายถิ่น และการขยายตัวของประชากรซึ่งมีความผูกพันกับพื้นที่ที่มีความแตกต่างในด้านกายภาพของแต่ละแห่ง

นอกจากนี้ คลาร์ก ยังเน้นถึงความแตกต่างของภูมิศาสตร์ประชากรกับประชากรศาสตร์ว่า “ภูมิศาสตร์ประชากรนั้นมีความสัมพันธ์ความเข้าใจในพื้นฐานของความแตกต่างของระวางที่ ที่เป็นเหตุให้มีความแตกต่างในด้านประชากรศาสตร์ โดยการค้นหาสาเหตุ และวิเคราะห์ว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร มีตัวแปรอะไรบ้าง ความแตกต่างระหว่างภูมิศาสตร์ประชากรและประชากรศาสตร์ ประการที่สองก็คือ นักประชากรศาสตร์จะคำนึงถึงเฉพาะจำนวนประชากร และในการวิเคราะห์เกี่ยวกับประชากรมักจะอ้างอิงตัวเลขทางสถิติเป็นหลักสำคัญ แต่นักภูมิศาสตร์ประชากรจะเกี่ยวข้องกับจำนวนประชากรต่อระวางที่ที่กำหนด การวิเคราะห์ (Analysis) และการสังเคราะห์ (Synthesis) ปัญหาใด ๆ ก็ตามจะต้องใช้แผนที่เป็นหลักสำคัญด้วย ตัวอย่างเช่น แผนที่ที่มีคุณสมบัติที่จะแสดงภาพค่าที่เหลือ (residual) จากการถดถอย (regression) และการเลือกใช้หน่วยบันทึกข้อมูล (recording units) ที่เหมาะสม หน่วยบันทึกแต่ละหน่วยนอกจากจะตั้งอยู่ในสถานที่ที่ถูกต้องแล้ว ยังจะต้องอยู่บนพื้นที่ที่มีลักษณะรูปร่าง (shape) ตรงกับ

ความเป็นจริงอีกด้วย หรือวิธีการปริมาณวิเคราะห์ (quantitative measures) หลาย ๆ วิธีเพื่อที่จะได้ข้อมูลที่เปรียบเทียบที่ต่าง ๆ ลงบนแผนที่ได้

W. Zelinsky (1966) : ภูมิศาสตร์ประชากรเป็นวิชาที่เกี่ยวกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของสถานที่ต่าง ๆ ที่ถูกกำหนดให้ และมีผลกระทบต่อพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งมีความหลายหลากทั้งระหว่างที่และเวลา และยังขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งหนึ่งคือพื้นที่ กับอีกสิ่งหนึ่งซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ปรากฏการณ์ทางประชากรศาสตร์ (nondemographic phenomena)

ซีลินสกี ได้สรุปความสำคัญของการศึกษาภูมิศาสตร์ประชากรมี 3 ประการ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกันตามลำดับความสำคัญ ดังนี้

1. การอธิบายหรือการพรรณนาโดยทั่วไปถึงสถานที่ตั้ง ซึ่งประกอบด้วยประชากรจำนวนหนึ่ง และลักษณะเฉพาะของสถานที่ นั่นคือ เป็นการตอบคำถามว่า “ที่ไหน”
2. การอธิบายถึงลักษณะ ทรวดทรง สันฐานของพื้นที่ที่ต้องการทราบ ซึ่งเกี่ยวข้องกับจำนวนคนและพฤติกรรมของมนุษย์ ในข้อนี้จะต้องหาคำตอบของคำถามว่า “ทำไมและที่ไหน”
3. ความสำคัญประการสุดท้าย ก็คือการวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างประชากรที่มีความแตกต่างกันหลาย ๆ ด้าน กับพฤติกรรมเหล่านี้ รวมทั้งสิ่งที่ถูกกำหนดทางภูมิศาสตร์ภายในปริมาตรที่จะต้องศึกษา

Madame J. Beaujeu - Garnier (1966) : ได้เสนอความคิดว่าภูมิศาสตร์ประชากรเป็นการอธิบายถึงความจริงในด้านประชากรศาสตร์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ซึ่งก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงด้วยสาเหตุต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะและสามารถจะเป็นปัจจัยเสริมให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องได้ ดังตัวอย่างเช่น การกระจายประชากรบนพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก การพัฒนาสังคมของมนุษย์และความสำเร็จต่าง ๆ ซึ่งมวลมนุษย์ได้รับจากการสร้างสรรค์สิ่งเหล่านั้น เป็นต้น

Donald J. Bogue (1969) : ให้คำจำกัดความของประชากรศาสตร์ว่าเป็นวิชาที่ต้องใช้ความสังเกตจดจำ หรือสถิติ และการคำนวณเกี่ยวกับการกระจายประชากร Bogue ได้สรุปความสำคัญของการศึกษาประชากร 3 ประการ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงขนาดประชากร (size)
2. องค์ประกอบประชากร (population Composition) และ

3. การกระจายประชากรบนพื้นโลก (Distribution of population in space)

George J. Demko, Harold M. Rose และ George A. Schnell (1970) : เป็นผู้รวบรวมบทความต่าง ๆ ขึ้นเล่มหนึ่งชื่อ *Population Geography : A Reader* ได้ให้นิยามคำ “ภูมิศาสตร์ประชากร” ว่าเป็นวิชาสาขาของวิชาภูมิศาสตร์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรพกาลที่มีลักษณะกายภาพที่แตกต่างกัน รวมทั้งการศึกษาในเรื่องคุณภาพ และคุณสมบัติของประชากรมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทางประชากรศาสตร์ (demographic) กับส่วนที่ไม่เกี่ยวข้องกับประชากรศาสตร์ (nondemographic) ประการหนึ่ง รวมทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจ พฤติกรรมทางสังคม ซึ่งดำเนินต่อเนื่องไปตามลำดับ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อกันและสัมพันธ์กันโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่งซึ่งกำหนดขึ้นอีกประการหนึ่ง

William Petersen (1975) : ได้ให้คำนิยามของ “ประชากรศาสตร์” ว่าเป็นการวิเคราะห์แบบระบบในเรื่องที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ของประชากร แต่ปีเตอร์เซ็น ได้แสดงข้อแตกต่างระหว่างการศึกษาดังกล่าวแบบระบบ และการศึกษาเรื่องประชากรโดยทั่วไปดังนี้ คือ ประชากรศาสตร์ (demography) จะเกี่ยวข้องกับการรวบรวม การตรวจสอบ การใช้ข้อมูลทางสถิติ และเทคนิคในการเสนอข้อมูลต่าง ๆ ส่วนการศึกษาประชากร (population studies) นั้นจะศึกษาถึงคุณสมบัติและพฤติกรรมและแนวโน้มที่เกิดขึ้นในสังคม

Ralph Thomlinson (1976) : ได้ให้ความเห็นเช่นเดียวกับปีเตอร์เซ็นว่า การศึกษาประชากรนั้นเกี่ยวข้องกับจำนวนประชากรซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ความแตกต่างในคุณสมบัติ คุณภาพและความเป็นอยู่ของประชากร รวมทั้งพฤติกรรมของคนเหล่านั้นในพื้นที่ที่กำหนดประการหนึ่ง และการศึกษาถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงจำนวน การกระจาย และพฤติกรรมของประชากรเหล่านั้นอีกประการหนึ่ง

D. Courgeau (1976) : ได้แสดงความเห็นว่าประชากรศาสตร์และภูมิศาสตร์ประชากร ต่างมีแนวทางศึกษาเกี่ยวกับ “ประชากรมนุษย์” ร่วมกัน โดยหลักการแล้วจะเป็นการศึกษาในรูปของการปริมาณวิเคราะห์ และใช้ข้อมูลทางสถิติ (quantitative disciplines) แต่ทั้งสองวิชานี้ก็ต้องอาศัยการก้าวไปสู่การศึกษาทางด้านเนื้อหา และคุณภาพของประชากรมนุษย์ (qualitative disciplines) เช่นเดียวกันความแตกต่างระหว่างศาสตร์ทั้งสองก็คือ นักประชากรศาสตร์ จะถือหลักความเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับระยะเวลา ส่วนนักภูมิศาสตร์ประชากรจะเน้นย้ำถึงความเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับพื้นที่

แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า นักภูมิศาสตร์ประชากร และนักประชากรศาสตร์ มีแนวความคิดเห็นร่วมกันหลายประการในเรื่องการศึกษา “ประชากร” กล่าวคือนักภูมิศาสตร์ประชากรจะวางแนวการศึกษานั้นถึงความแตกต่างในคุณสมบัติของประชากร

และกระบวนการซึ่งก่อให้เกิดความแตกต่างกันของประชากรในพื้นที่ที่กำหนดให้ ส่วนนักประชากรศาสตร์ จะคำนึงถึงการกระจายประชากรและองค์ประกอบประชากรมากกว่าที่จะคำนึงรูปแบบของการกระจายของประชากรในพื้นที่ที่กำหนด

2.6 แนวความคิดเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประชากร ระหว่างค่ายประเทศตะวันตกและ ค่ายตะวันออก (Western and Eastern Views of Population Geography)

2.6.1 การพัฒนาภูมิศาสตร์ประชากรในค่ายประเทศตะวันตก

----ในสามทศวรรษที่ผ่านมา มีบทความเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประชากรปรากฏในวารสาร และหนังสือชุมนุมนักเขียนจำนวนมากภายในประเทศฝ่ายตะวันตก การพัฒนาและการรวบรวมหัวข้อเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ประชากรนั้น ตรีวัตตะเป็นผู้ผลักดัน รวมทั้ง International Geographic Union และนักภูมิศาสตร์ชาวฝรั่งเศส คือ จอร์จ และ โบเมอ - การ์-นิเอ และซีลินสกี ผู้บุกเบิกการศึกษาภูมิศาสตร์แบบระบบ และภูมิศาสตร์ภูมิภาค (systemtic and regional studies) ถึงแม้ ซีลินสกี อ้างเหตุผล “เรามีสิทธิทุกประการที่จะหวังว่าภูมิศาสตร์ประชากรจะเปลี่ยนแปลงไปจากปัจจุบันมากกว่าที่จะเป็นศาสตร์ที่แฝงอยู่กับหลักการและวิชาการอื่น ๆ ” เขาสรุปคุณลักษณะของมนุษย์แบ่งออกได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1. จำนวนและขนาดประชากร
2. แบ่งย่อยออกได้ตามคุณสมบัติต่าง ๆ เช่น
 - 2.1 คุณสมบัติทางกายภาพ ได้แก่ อายุ เพศ เชื้อชาติ สติปัญญา ความพิการ เป็นต้น
 - 2.2 คุณสมบัติทางสังคม ได้แก่ ฐานะทางสมรส ครอบครัว ที่อยู่อาศัย การอ่านออกเขียนได้ ระดับการศึกษา ภาษา ศาสนา สัญชาติ เผ่าพันธุ์
 - 2.3 คุณสมบัติทางเศรษฐกิจ เช่น อุตสาหกรรม หน้าที่การงาน รายได้
3. การเปลี่ยนแปลงทางประชากร เช่น การเกิด การตาย การอพยพ การเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ

ขอบข่ายของคุณสมบัติดังกล่าวนั้นไม่ได้ระบุไว้โดยประเทศที่ก้าวหน้าทั้งหลาย แต่เป็นที่ยอมรับแก่นักภูมิศาสตร์ประชากรในประเทศค่ายตะวันตก อย่างไรก็ตาม ก็มีข้อโต้แย้งว่าเกณฑ์ดังกล่าวนี้ บางอย่างจะถูกกล่าวถึงมากกว่าอย่างอื่น โดยเหตุที่ว่าส่วนหนึ่งอาจเป็นจุดที่น่าสนใจร่วมกันระหว่างนักภูมิศาสตร์ประชากร และบางส่วนอาจจะเป็นสิ่งที่น่าสนใจจากนักภูมิศาสตร์ก็ได้

2.6.2 การพัฒนาภูมิศาสตร์ประชากรในค่ายประเทศตะวันออก

โดยเหตุผลเช่นเดียวกัน แนวความคิดในคุณสมบัติของมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น ไม่เป็นที่ยอมรับกันในสหภาพโซเวียต เพราะนักภูมิศาสตร์กลุ่ม Orthodox Marxist ได้โต้แย้งภูมิศาสตร์มนุษย์โดยสาเหตุที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์อย่างหยาบ ๆ และเน้นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์แต่ละคนกับสิ่งแวดล้อม หลักเกณฑ์พื้นฐานของทฤษฎีมาร์กซ์สมขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ว่า มนุษย์ควรจะเป็นแบบอย่างไม่ว่าจะมีสติ หรือปราศจากสติก็ตามตามสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สำหรับลัทธิมาร์กซ์สมนั้นมนุษย์และองค์การทางสังคมนั้นย่อมเป็นเครื่องวัดและเป็นปัจจัยสำคัญที่ครอบงำการดำรงชีวิตของมนุษย์ และลักษณะการผลิตของมนุษย์เป็นผลมาจากการกระจายประชากรเป็นเรื่องสำคัญ ยิ่งกว่านั้นยังมีความเห็นว่าภูมิศาสตร์ประชากรย่อมอยู่ในโครงสร้างของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ แนวมนโนมติทางภูมิศาสตร์ประชากรกว้างขวางกว่าค่ายตะวันตก (Clarke, 1976) โดยรวมถึงภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของเมืองและชนบท ประวัติภูมิศาสตร์ประชากร ภูมิศาสตร์ชาติพันธุ์ และภูมิศาสตร์ทรัพยากรประชากร นอกจากภูมิศาสตร์ทรัพยากรประชากรเท่านั้นที่แตกต่างไปจากแนวความคิดค่ายตะวันตก Melezin (1963) ได้อธิบายภูมิศาสตร์ประชากรของโซเวียตว่า “เป็นการศึกษาการกระจายประชากรและการผลิตซึ่งแตกต่างกันไปในประชากรแต่ละกลุ่ม ซึ่งขึ้นอยู่กับโครงข่ายการตั้งถิ่นฐาน ความเหมาะสม การเป็นประโยชน์และประสิทธิผลของจุดมุ่งหมายในการผลิตสำหรับสังคม” นอกจากนี้ยังมีแนวความคิดของฝ่ายโซเวียตเกิดขึ้นมากมายดังเช่นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2509 มีปัญหาที่ได้เถียงกันของ “Soviet Geography” ในการให้คำนิยามศัพท์จุดสนใจที่สำคัญส่วนใหญ่กล่าวถึงภูมิศาสตร์ชุมชน และชนบท โดยเหตุผลที่แสดงให้เห็นชัดกล่าวถึงปัจจุบันว่าการกระจายของประชากรก็คือ โครงข่ายการตั้งถิ่นฐานอย่างมีหลักเกณฑ์ซึ่งมีผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในการผลิตของสังคม

Pokshishevskii (1962) และ Melezin ได้สรุปถึงหลักเกณฑ์โดยทั่วไปของภูมิศาสตร์ประชากรดังต่อไปนี้

1. ประเภทของการเศรษฐกิจถูกกำหนดโดยลักษณะของการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบ
2. การกระจายและขอบเขตขององค์การของการผลิตชี้ให้เห็นชัดเจนถึงสภาพธรรมชาติ และอิทธิพลของธรรมชาติที่มีต่อการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบ
3. การปรับตัวของผู้ย้ายถิ่นต่อสิ่งแวดล้อมใหม่ทางภูมิศาสตร์ย่อมมีอิทธิพลมาจากลักษณะของงานและความชำนาญ ปัจจัยข้อนี้สูญเสียความสำคัญในส่วนการพัฒนาระดับสูงของอำนาจในการผลิต

4. ความซับซ้อนยุ่งยากของการอุตสาหกรรมและหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างมากมายของนครและเมืองต่าง ๆ ย่อมเป็นเครื่องกำหนดขนาดของประชากร
5. สถานภาพภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของเมืองมีอิทธิพลต่อการรวมตัวและหน้าที่ประเภทต่าง ๆ โดยชาวเมืองเหล่านั้น

2.6.3 การพัฒนาภูมิศาสตร์ประชากรในประเทศสหภาพโซเวียต

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ภูมิศาสตร์ประชากรของประเทศสหภาพโซเวียตได้มีการศึกษาอย่างก้าวหน้าและกว้างขวางขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานและการเกิดเมือง Saushkin ได้เขียนหนังสือชื่อ *Economic Geograph : Theory and Methods* ในปี พ.ศ. 2523 ได้กล่าวว่า Kabo (1941) จัดเรื่องภูมิศาสตร์ประชากรเป็นสาขาหนึ่งของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ และในระยะก่อนสงครามโลกนั้น Baransky แห่งนครมอสกัว และกลุ่มนักภูมิศาสตร์เศรษฐกิจได้ศึกษาภูมิศาสตร์เมืองในเลนินกราด ซึ่งมี O.A. Konstantinove เป็นประธานได้เริ่มต้นศึกษาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ของเมืองต่าง ๆ

Saushkin เชื่อว่าภูมิศาสตร์ประชากรเป็นส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ เนื่องจากประชากรเป็นองค์ประกอบเบื้องต้นในการผลิตในฐานะผู้ใช้แรงงาน แต่ในวิชาภูมิศาสตร์เศรษฐกิจจะศึกษาถึงจำนวนทั้งหมดของผู้ใช้แรงงาน

ในการประชุมใหญ่ร่วมกับของสหภาพทั้งสามคือ The USSR Ministry of Higher and Specialised Secondary Education และ The Geographical Society of the USSR ในปี พ.ศ. 2505, 2509, และ 2516 เป็นการประชุมที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับแนวทางของภูมิศาสตร์ประชากร เนื้อหาสำคัญศึกษาเกี่ยวกับหน่วยทางพื้นที่ต่าง ๆ ดังเช่นประเทศ ภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นได้จัดตั้งขึ้นอย่างไร ซึ่งเป็นการเชื่อมความสนใจในจุดเด่นทางประวัติศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตามมิได้เน้นหนักไปในแนวภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ V.V. Pokskishevsky และ V.V. Vorobyove ได้เน้นถึงกระบวนการของการตั้งถิ่นฐานและการย้ายถิ่น ซึ่งนับเป็นแนวทางใหม่ในงานของเขาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ นั่นก็คือกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในสถานที่แห่งใหญ่ และเป็น การเพิ่มพูนทักษะในการทำงานของแต่ละคนนั่นเอง

นอกจากนี้นักภูมิศาสตร์เศรษฐกิจได้เริ่มแสวงหาไม่เพียงแต่กระบวนการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบของแหล่งที่ตั้งถิ่นฐาน รวมทั้งระบบถนนหนทาง แต่ยังคงกล่าวถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอีกด้วย การเกิด และวิวัฒนาการของกิจกรรมเศรษฐกิจรูปแบบต่าง ๆ ได้พัฒนาขึ้นในบริเวณนั้น และเป็นผลตรงกันข้ามซึ่งเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพที่มีต่อชีวิตมนุษย์ และการเศรษฐกิจ K.P. Kosmachev ได้ศึกษาถึงบริเวณป่าสนไทก้าในไซบีเรียตะวันออก ซึ่งนับว่าได้ผลสำเร็จอย่างมากเมื่อได้รับผลปรากฏว่าเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน

มากในการพัฒนาของพื้นที่บริเวณนี้ และต่อมา Kultashev และ V.A. Dergachev ได้ทำการวิจัย
ปัญหานี้เช่นเดียวกัน

หัวข้อเรื่องที่สำคัญอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งนักภูมิศาสตร์ประชากรโซเวียตศึกษาก็คือ ระบบ
ดินแดนในการตั้งถิ่นฐาน หรือขั้นตอนลำดับศักดิ์ต่าง ๆ ของการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งจะเป็นสิ่งที่
เชื่อมโยงระหว่างจุดที่มนุษย์ตั้งถิ่นฐาน ซึ่งมีขนาด และหน้าที่ต่าง ๆ กัน แสดงคุณสมบัติเด่น
ชัดทางหน้าที่ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ตั้งนั้นสัมพันธ์กับโครงข่ายการคมนาคม
สื่อสาร และมีที่ตั้งในที่ตั้งซึ่งมีระยะทางห่างจากศูนย์ต่าง ๆ นั้น ซึ่งกันและกัน

โดยสรุป การศึกษาเรื่องชาวเมือง และชาวชนบทในภูมิศาสตร์ประชากรนั้น จะศึกษา
โดยแยกกัน และในแต่ละเรื่องนั้นก็ยังคงมีลักษณะตรงกันข้าม ในบางกรณี การศึกษาเรื่องนี้ใน
แนวปฏิบัติปรากฏว่าวัตถุประสงค์ก็คือการศึกษาถึงเรื่องการตั้งถิ่นฐานในแนวกว้าง และสร้าง
หลักเกณฑ์ของระบบการตั้งถิ่นฐาน การศึกษาของนักภูมิศาสตร์ประชากรได้ขยายตัวไปอย่าง
รวดเร็วและครอบคลุมลักษณะทางพื้นที่ของสังคมมนุษย์ วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม ความ
ต้องการและรูปแบบการบริโภค สุขภาพอนามัย และการแพทย์ การท่องเที่ยวและนันทนาการ
ปรากฏว่านักภูมิศาสตร์เศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ประชากรในลักษณะที่มีวงกว้างขึ้นใน
ทางสังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์การแพทย์ และวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ ซึ่งในระยะแรกนักภูมิศาสตร์
เศรษฐกิจชาวรัสเซียจะเข้าใจเฉพาะเรื่องวิทยาศาสตร์ของที่ตั้งอุตสาหกรรม และวิทยาศาสตร์
เศรษฐกิจปัจจุบัน ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจจะรวมภูมิศาสตร์ประชากรว่าเป็นสาขาหนึ่ง และจะ
กลายเป็นภูมิศาสตร์เศรษฐกิจสังคม (socio - economic geography)

ในระยะเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา วิชาภูมิศาสตร์ประชากรได้เจริญก้าวหน้าขึ้น และกลายเป็น
เป็นเรื่องสำคัญในงานวิจัยของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ และได้มีการกำหนดบทบาทในทางปฏิบัติ
ขององค์การวางแผนและพัฒนา ซึ่งแน่นอนการแพร่หลายของภูมิศาสตร์ประชากรมีแนวทาง
เกี่ยวกับการวางแผนภูมิภาค และเมือง การศึกษาภูมิศาสตร์ประชากรได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว
การหาข้อมูลทางสถิติในประเทศด้อยพัฒนาและกำลังพัฒนา ได้มีการส่งเสริมขึ้น เพื่อยก
ฐานะการดำรงชีพตามมาตรฐาน

การวิจัยประชากรเป็นเนื้อหาสำคัญของภูมิศาสตร์ภูมิภาค แม้แต่การศึกษาเรื่อง
ภูมิภาคในอดีตที่ผ่านมาเกี่ยวข้องกับรายละเอียดของการตรวจสอบสิ่งแวดล้อมมนุษย์ และ
การเศรษฐกิจ และละเลยอิทธิพลของประชากรศาสตร์และผลลัพธ์เป็นสิ่งที่แน่นอน ถ้าหาก
ว่าไม่มีการกำหนดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นก็ย่อมเป็นไปได้ที่จะเข้ากับวิวัฒนาการทางสังคมและ
เศรษฐกิจของภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง

2.7 ภูมิศาสตร์ประชากรสมัยใหม่ (Modern Population Geography)

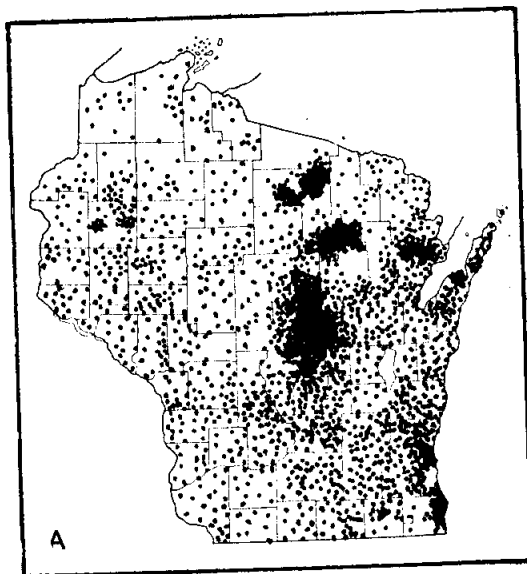
แนวทางการศึกษาพื้นที่และนิเวศวิทยา เพื่อนำไปสู่ปรากฏการณ์ของมนุษย์ยังคงเป็นหลักการสำคัญในภูมิศาสตร์ประชากรก็ตาม แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในแนวปฏิบัติในเรื่องมโนคติ และวิธีปริมาณวิเคราะห์ตามหลักของภูมิศาสตร์มนุษย์ (M. Chisholm, 1975; Johnston, 1979) ส่วนใหญ่ของการเปลี่ยนแปลงคือการริเริ่มและพัฒนาในสาขาวิชาต่าง ๆ นอกขอบเขตของภูมิศาสตร์ประชากรโดยเฉพาะ ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและภูมิศาสตร์เมืองที่ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักเกณฑ์ทางสังคมศาสตร์ แต่นักภูมิศาสตร์ประชากรได้พัฒนาอย่างรวดเร็วและมีเนื้อหากว้างขวางขึ้น หลักเกณฑ์ที่นักวิชาการเหล่านี้ได้พัฒนานั้นใกล้เคียงไปจากประชากรศาสตร์ และภูมิศาสตร์ประชากร และได้เสนอหลักเกณฑ์เข้าไปสู่ภูมิศาสตร์มนุษย์

ภูมิศาสตร์สมัยใหม่มีหลักเกณฑ์เปลี่ยนแปลงหลายประการ ดังหัวข้อต่อไปนี้

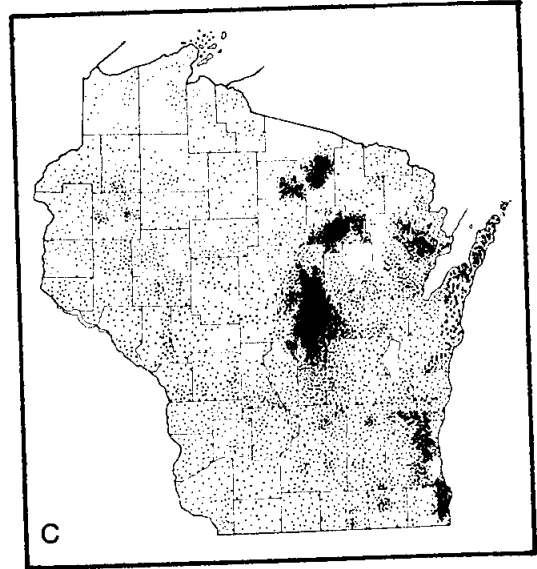
2.7.1 วิธีการปริมาณวิเคราะห์ (Quantification)

การเสนอและรูปแบบการวิจัยประชากรส่วนใหญ่จะใช้แผนที่เป็นเครื่องมือ เพราะแผนที่เป็นแบบจำลอง (models) ที่ย่อมาจากการเป็นจริง (James, 1954, p. 9.) เช่น การทำแผนที่การกระจายประชากรจะแสดงโดยการใช้แผนที่จุดเป็นหย่อม ๆ (dot map) แต่ละจุดสามารถใช้แทนจำนวนประชากรได้ การกำหนดลักษณะเช่นนี้จะทำให้เห็นจำนวนของ Dot Pattern จะมีอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณที่มีรายละเอียดที่ต้องการให้แสดงแทนอยู่อย่างหนาแน่น และจำนวน Dot Pattern จะค่อย ๆ ลดจำนวนความหนาแน่นน้อยลงตามลำดับ ไปสู่บริเวณที่มีรายละเอียดอันนั้นจำนวนน้อยลง ขนาดของ Dot Pattern สามารถที่จะนำมาใช้เป็นข้อกำหนดตามความเหมาะสมกับแผนที่ที่จะผลิตขึ้นมา นอกจากนี้ยังใช้ขนาดของ Dot Pattern เป็นข้อกำหนดเพื่อใช้แสดงแทนจำนวนตามความต้องการได้ เช่น กำหนด Dot Pattern ขนาด 5 มิลลิเมตร ใช้แทนจำนวนประชากร 1,000 คน เป็นต้น หรือการผลิต Choropleths map คือการผลิตแผนที่อีกวิธีการหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นถึงการกระจาย โดยวิธีกำหนดขอบเขตของบริเวณใด ๆ วิธีการกำหนดขอบเขตสามารถที่จะกำหนดจากแนวเส้นแบ่งเขตการปกครอง หรือจะกำหนดขึ้นมาเองก็ได้ โดยจะแสดงแทนการกระจายด้วยสี (color) เงา (shade) จุด (dot) และเส้นลายขวานสับ (Hatch) สี เงา จุด และเส้นลายขวานสับนี้สามารถที่จะกำหนดให้มีความแตกต่างของสี หรืออาจจะใช้ความเข้มหรือความจางของสี แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันได้ด้วย สิ่งเหล่านี้แสดงแทนพื้นที่ (Area) ที่มีรายละเอียดที่ต้องการทราบถึงการกระจายนั้น อย่างไรก็ตาม แผนที่เฉพาะกิจนี้จะแสดงรายละเอียดที่ต้องการโดยเน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามข้อกำหนดเท่านั้น

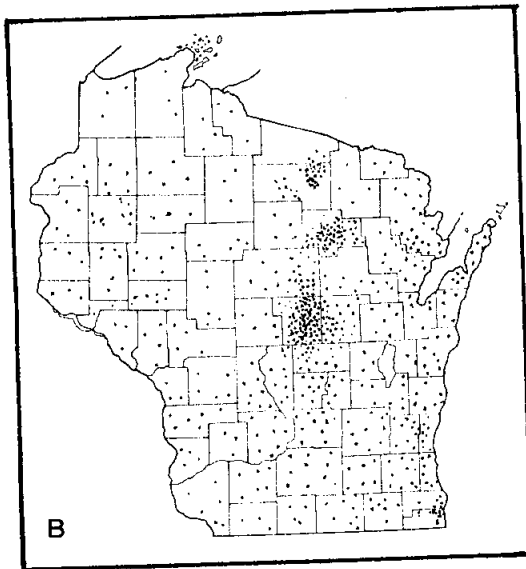
ตามรูป 1.3 (A) แผนที่จุด ซึ่งแต่ละจุดนั้นมีขนาดใหญ่เมื่อใช้แทนหน่วยการผลิตมันเทศ ซึ่งอาจเกิดความผิดพลาดขึ้นได้ โดยใช้ขนาดหนึ่งจุดแทน 16.2 เฮกตาร์
 ตามรูป 1.3 (B) ใช้หนึ่งจุดแทนค่า 60.7 เฮกตาร์ แสดงให้เห็นความเบาบางของจำนวนจุดบนแผนที่ รูป 1.3 (C) ใช้หนึ่งจุดแทนขนาดพื้นที่ 6.07 เฮกตาร์
 รูป 1.3 (D) ขนาดของจุดและค่าของหน่วยที่แทนค่าเป็นตัวอย่างที่เหมาะสม คือแต่ละจุดใช้แทนค่าทางพื้นที่ขนาด 16.2 เฮกตาร์



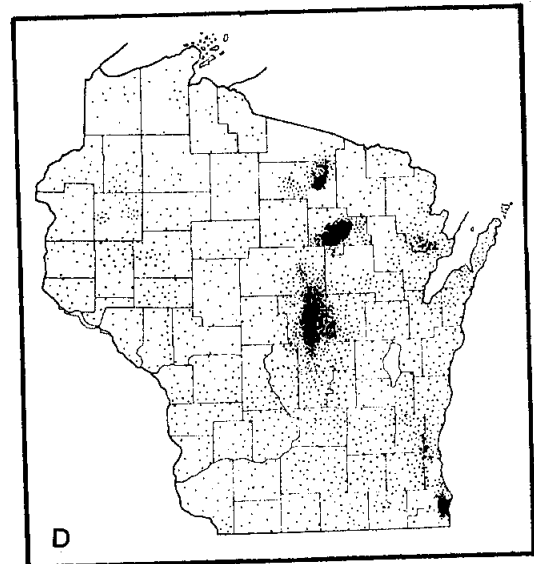
A



C



B



D

รูป 1.3 ตัวอย่างแผนที่ใช้จุดแทนจำนวนประชากร
 ที่มา : Robinson, *Elements of Cartography*, p. 204.
 GE 423

Rosing และ Wood (1971) ผลิตภัณฑ์แอตลาส Compton (1978) ผลิตภัณฑ์สำมะโนประชากรในเขตเวสต์มิดแลนด์ และไอร์แลนด์เหนือ หรือดังเช่นการสำรวจสำมะโนประชากรในปี ค.ศ. 1971 ในสหราชอาณาจักร ซึ่งใช้พิกัดทางภูมิศาสตร์เป็นครั้งแรก (Office of Population Censuses and Surveys, 1981)

2.7.3 รูปแบบจำลอง (Models)

แนวทางการงานด้านภูมิศาสตร์สมัยเดิมนั้นส่วนใหญ่เป็นเชิงพรรณนา กล่าวถึงประวัติของสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อว่าเป็นสถานการณ์ที่เด่น แต่อย่างไรก็ตาม ก็เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ทางด้านกายภาพและสังคมศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ผลักดันนักภูมิศาสตร์ให้แสวงหารูปแบบ กฎระเบียบ ของพื้นที่ การก้าวไปสู่แนวทางนี้อธิบายได้โดยการกำหนดหลักเกณฑ์ และทดลองในแนวความคิดต่าง ๆ การทดลอง ทฤษฎี สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะต้องกำหนดรูปแบบจำลอง (model) เพราะรูปแบบจำลองมีบทบาทหน้าที่ตามที่ Haggett (1972, p. 5.) ได้สรุปดังนี้

1. ทำหน้าที่ช่วยให้เข้าใจเรื่องราวที่ซับซ้อนในง่ายขึ้นคล้ายภาพถ่าย
2. ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือกลาง ๆ ซึ่งช่วยให้การเปรียบเทียบกว้าง ๆ เป็นไปได้
3. ทำหน้าที่เป็นเครื่องมืออธิบายโดยตรง
4. ทำหน้าที่ช่วยจัดระบบข้อมูลต่าง ๆ ให้เข้ารูปและอยู่ในสภาพที่ใช้ได้
5. ทำหน้าที่คล้ายอุปกรณ์ช่วยในการค้นคว้าวิจัยในทางภูมิศาสตร์สำหรับขยายทฤษฎีที่มีอยู่แล้วออกไปกว้างขวางกว่าเดิมอีก

แบบจำลองดังกล่าวข้างต้น มีหน้าที่หลายอย่าง การกำหนดหน้าที่ของแบบจำลองให้เด่นชัดได้ จะต้องเข้าใจลักษณะต่าง ๆ ของแบบจำลอง และเลือกใช้แต่ละแบบให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ หน้าที่หลักของแบบจำลองคือ วิธีการที่จะตีความหมายหรือให้ความกระจ่างชัดแก่ทฤษฎี ลักษณะของแบบจำลองควรเป็นโครงสร้างทั่วไปคล้ายทฤษฎี แต่ไม่จำเป็นที่จะต้องมีความสัมพันธ์ทางกายภาพของปรากฏการณ์ซึ่งแบบจำลองพยายามอธิบายจะต้องเหมือนกับทฤษฎี ลักษณะของแบบจำลองมีหลายรูปแบบ โดยทั่วไปขึ้นอยู่กับมาตราส่วน (scale) ที่ใช้แทนของจริง หรืออาจจำลองด้วยภาพจำลอง (Iconic Model) หรือใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ (Symbolic Model) ก็ได้เป็นต้น

คำตอบของนักภูมิศาสตร์ประชากรอีกหลายคนก็ค้นคว้าหาเส้นทางของกฎเกณฑ์ การริเริ่มและกระตือรือร้นในเรื่องแบบจำลองนี้ ดังเช่น P. James (1954 a, p. 112) ได้อธิบายถึงงานของ J.Q. Stewart (1947) ซึ่งเป็นผู้ริเริ่มหลักเกณฑ์การอธิบายประชากรในเขตรอบ ๆ ศูนย์กลางชุมชนว่า “รูปแบบจำลองเป็นเครื่องมือซึ่งบางครั้งทฤษฎีไม่สามารถครอบคลุมได้ถึงกระบวนการที่นำไปสู่การกระจายประชากรได้ ถึงแม้ว่านักภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่มักจะผูกพันเกี่ยวข้องกับ

- 6) การส่งเสริมและเผยแพร่โดยองค์การของรัฐและเอกชน เมื่อมีการค้นคว้าทดลองแล้วควรจัดให้มีการส่งเสริมและเผยแพร่เพื่อนำความรู้และวิทยาการใหม่ๆ ที่ได้จากการค้นคว้าทดลองนั้นไปสู่มือปฏิบัติอย่างแท้จริง
- 7) จำแนกสมรรถนะของที่ดิน (land capability classification) และการปฏิรูปที่ดิน (Land Reform) การจำแนกสมรรถนะของที่ดินก็เพื่อที่จะได้ใช้ประโยชน์ของที่ดินนั้น ๆ ให้เหมาะสมกับคุณสมบัติของดินนั้น ๆ เป็นการเพิ่มทั้งผลผลิต และรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดินให้คงอยู่ และในการปฏิรูปที่ดินนั้นเป็นวิธีปฏิบัติที่จะให้การพัฒนาและการอนุรักษ์ดินเป็นไปตามแผนหรือนโยบายที่ได้วางไว้

ข. การเกษตรและระบบนิเวศการเกษตร

หน้าที่หรือกิจกรรมของระบบนิเวศ (ecosystem function) คือ การถ่ายทอดพลังงานและการหมุนเวียนของธาตุอาหาร กิจกรรมของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลกดำเนินไปได้ด้วยการใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ (ดูภาพ 6.1 และ 6.2) และธาตุอาหารต่างๆ จากดิน พลังงานจากดวงอาทิตย์เข้าสู่ระบบนิเวศในรูปของแสง พืชใบเขียวทุกชนิดจะตรึงพลังงานจากแสงบางส่วนมาแปรสภาพเป็นมวลชีวภาพของพืช ต่อจากนั้นพลังงานและธาตุอาหารที่อยู่ในรูปมวลชีวภาพของพืชจะเคลื่อนย้ายผ่านสัตว์ ตลอดจนจุลินทรีย์เล็กๆ ที่อยู่ในดิน และที่สุดพลังงานจะถูกปลดปล่อยออกไปจากระบบนิเวศในรูปของความร้อน ส่วนธาตุอาหารจะกลับไปสะสมอยู่ในดินพร้อมที่จะเป็นประโยชน์แก่พืชต่อไป

หากระบบนิเวศนั้นอยู่ในดุลยภาพ ปริมาณแร่ธาตุต่างๆ ที่หมุนเวียนอยู่ในระบบจะคงที่ แต่ปริมาณแร่ธาตุที่สะสมอยู่ในแต่ละส่วน (compartment) ของระบบนิเวศ เช่น ในพืชหรือในสัตว์นั้นย่อมแตกต่างกันไป หากธาตุอาหารถูกเคลื่อนย้ายออกไปจากระบบ ย่อมทำให้เกิดการขาดดุลในระบบนั้น เช่น ไฟไหม้ทำให้ไนโตรเจนกลับไปสู่อากาศ ส่วนแร่ธาตุที่ละลายน้ำจะถูกพัฒนาออกไป การเก็บเกี่ยวพืชผลต่างๆ ก็เท่ากับเป็นการเคลื่อนย้ายธาตุอาหารและพลังงานออกจากระบบนิเวศหนึ่งไปสู่อีกระบบนิเวศหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ส่วนที่สูญหายไปจะถูกแทนที่ใหม่จากการสลายของวัตถุต้นกำเนิดดิน บางส่วนจะตกลงมาพร้อมกับน้ำฝน หรือจากการเคลื่อนย้ายเข้ามาจากระบบนิเวศอื่น ๆ โดยมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ

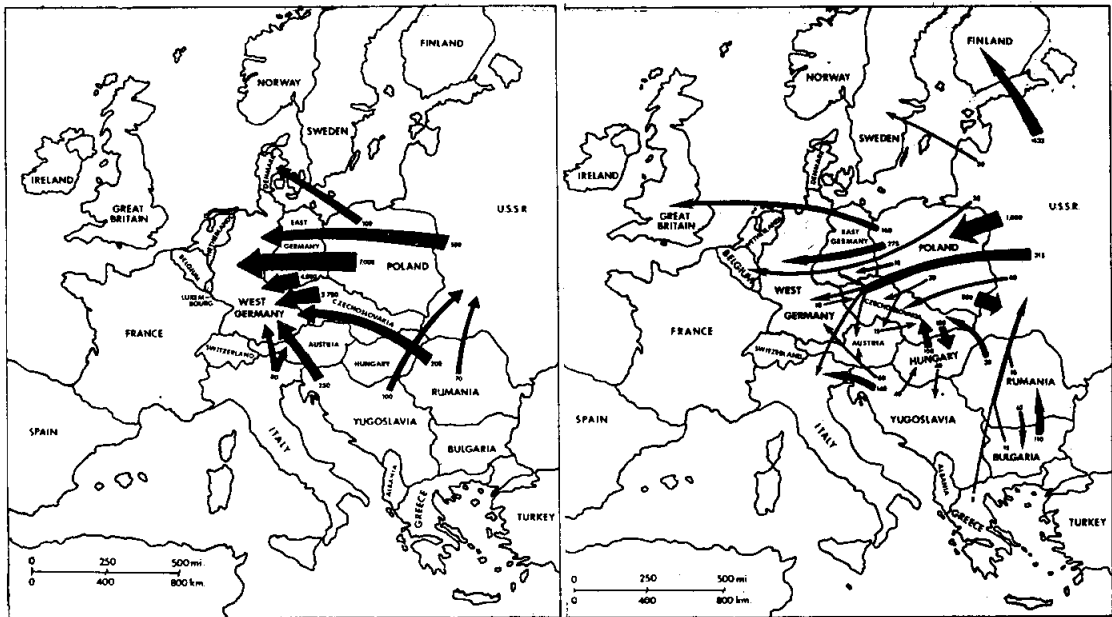
ความแตกต่างที่เรามองเห็นระหว่างกระบวนการของพื้นที่ และโครงสร้างของพื้นที่ที่ย่อมไม่บังเกิดขึ้น เพราะทั้งสองประการนั้นขึ้นอยู่กับเวลาที่กำหนด ย่อมสรุปได้ว่า กระบวนการ (process) และโครงสร้าง (structure) เป็นเนื้อหาเดียวกัน เมื่อใดที่เราเน้นถึงกระบวนการของพื้นที่ จากโครงสร้างของพื้นที่ ย่อมหมายถึงการยอมรับถึงความแตกต่างในวิธีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เมื่อได้พิจารณาอย่างถี่ถ้วนในเรื่องโครงสร้างของพื้นที่ที่เกี่ยวกับการกระจาย ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงสถานะปัจจุบันที่จะดำเนินต่อไป (Abler, Adams and Gould 1971, p. 61)

Heenan (1967) เชื่อมั่นว่านักภูมิศาสตร์ประชากรสนใจมากถึงการเปลี่ยนแปลงโดยสาเหตุต่าง ๆ โดยศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลง เมื่อเร็ว ๆ นี้ ภูมิศาสตร์ประชากรถูกจัดเป็นสาขาของภูมิศาสตร์มนุษย์ มีการรวบรวมผลงานของนักภูมิศาสตร์ประชากรโดย Demko, Rose และ Schnell (1970) ซึ่งได้วางแนวทางแก่ผู้อ่านให้สนใจในกระบวนการมิติต่าง ๆ และ Clarke (1973, 1977, 1978, 1979) ได้วิจารณ์ผลงานนั้น โครงสร้างของหนังสือเล่มนี้ได้เน้นตัวประกอบที่เปลี่ยนแปลงได้เช่น การเกิด การตาย และการย้ายถิ่น ซึ่งเป็นตัวการที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเรื่องจำนวน การกระจายและองค์ประกอบ ประชากร ผลกระทบระหว่างสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องสำคัญทั้งสิ้น และไม่มีองค์ประกอบใดที่จะแยกแยะศึกษาโดยลำพังได้ ตัวอย่างเช่น ในการพิจารณาการอพยพออกจากประเทศ โดยเพศชายในวัยทำงาน เนื่องจากความแออัดและความอดอยากในไอร์แลนด์ในศตวรรษที่ 19 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องอายุ - เพศ และสถานะทางการสมรสของประเทศไอร์แลนด์ ซึ่งผลสะท้อนจะเห็นชัดถึงระดับอัตราการเกิด ตาย และสถานภาพทางการสมรส รวมทั้งระดับความเปลี่ยนแปลงของสังคม และโครงสร้างทางเศรษฐกิจ

กระบวนการศึกษาได้กระตุ้นให้เกิดทฤษฎีแบบจำลอง และเกิดการแพร่กระจายในแนวความคิด พหุติกรรม และเทคโนโลยี ซึ่งเกี่ยวข้องเล็กน้อยกับทฤษฎีที่เริ่มในระยะแรกซึ่งได้พิจารณาเกี่ยวกับภูมิศาสตร์ เพราะเป็นแนวทางตรงข้ามกับทฤษฎีที่มาจากศาสตร์อื่น ๆ การแพร่กระจายในแนวทางการศึกษานี้เป็นผลงานบุกเบิกของ Hagerstrand (1968) ได้พยายามอธิบายอย่างกระจ่างชัดเพื่อให้เข้าใจถึงหลักสำคัญของกระบวนการทางประชากรศาสตร์ ตัวอย่างเช่น ไม่ใช่สิ่งจำเป็นเสมอไปที่จะต้องยอมรับถึงรูปแบบของการเกิด และการตายที่มีอัตราลดลงย่อมมีผลสะท้อนต่อการแพร่หลายและการจูงใจในการให้ความรู้เรื่องการคุมกำเนิดและเทคโนโลยีทางอนามัย ซึ่งจะต้องขยายจากศูนย์กลางของนครหลวง และเป็นไปตามลำดับชั้นของชุมชน เป็นต้น

2.7.5 ภูมิศาสตร์พฤติกรรม (Behavioral Geography)

นักภูมิศาสตร์บางคนศึกษาภูมิศาสตร์ประชากรในระดับกว้าง และเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ (macro - level) ทฤษฎีแบบอุปมาน (Deductive theory) วิธีปริมาตรวิเคราะห์ (Quantification) และระบบเทศสัมพันธ์ (spatial Organization) โดยเชื่อมโยงกับพฤติกรรมเชิงวิทยาศาสตร์ เพื่อที่จะตัดสินใจให้ดีขึ้นกว่าเดิมโดยการรวบรวมหลักฐานระเบียบของกระบวนการภูมิศาสตร์ และได้สร้างแบบแผนขึ้น แนวทางที่ก้าวไปสู่ระบบนี้อย่างกว้างขวางและเป็นประโยชน์นำโดยนักภูมิศาสตร์ประชากรในการศึกษาด้านจิตวิทยาสังคม และยอมรับว่ามีผลต่อการย้ายถิ่น ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงพฤติกรรมทางพื้นที่ได้ Wolpert (1965, 1967) ได้จัดสัมมนาขึ้นโดยการพยายามที่จะวางรูปแบบจำลองกระบวนการพฤติกรรมเกี่ยวกับการย้ายถิ่น ซึ่งได้วิเคราะห์โดยนักวิทยาศาสตร์ทางพื้นที่โดยใช้ข้อมูลทางการสำรวจสำมะโนประชากร



รูปที่ 1.6 แบบจำลองพฤติกรรมการย้ายถิ่นของมนุษย์

ที่มา : Norris and Haring, **Political Geography**, fig. 10.4

2.7.6 การนำไปใช้ประโยชน์และความสัมพันธ์ต่อเนื่อง (Applications and relevance)

ปัจจุบันวิชาภูมิศาสตร์ได้มีการพัฒนาในด้านความคิดรวบยอดและเทคนิคอย่างกว้างขวาง และเกี่ยวข้องกับปัญหาประชากร ซึ่งเผชิญหน้าพวกเราอยู่ในเวลานี้ (House 1973, p. 273) ยังคงมีความเห็นว่า ความเสียเปรียบในวิชาภูมิศาสตร์ก็คือการขาดความสามารถอย่างกว้างขวางของผู้บริหารที่มีต่อปัญหาต่าง ๆ ในการตัดสินใจ หรือนโยบายต่อโครงสร้างทางพื้นที่ หรือแม้แต่การมองเห็นความสำคัญของการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ เช่นเดียวกับ D.M. Smith (1977, p. 368) เชื่อว่า “อวกาศหรือทิวทัศน์อันงดงามตามแนวทางของภูมิศาสตร์จะเป็นตัวแปรที่ไม่ใช่ลักษณะทางภูมิศาสตร์” (non - geographical variables)

ในสหภาพโซเวียตนักภูมิศาสตร์ประชากรส่วนใหญ่จะสนใจเน้นหนักเกี่ยวกับการวางแผนการตั้งถิ่นฐานและการเศรษฐกิจ (Clarke, 1973) แต่ในโลกตะวันตกยังคงมีบทบาทในขั้นทดลอง (Udo, 1976) อย่างไรก็ตาม ความก้าวหน้าในด้านนี้และสัมพันธ์กับงานด้านสังคม อาจแบ่งได้เป็น 3 หัวข้อด้วยกัน กล่าวคือ ประการแรก การวางแผนพัฒนาในประเทศโลกที่สามงานที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบประชากร นักภูมิศาสตร์ประชากรจะอาศัยข้อมูลจากสำมะโนประชากรและข้อมูลอื่นใดที่เกี่ยวข้อง ดังเช่นงานวิจัยที่เกี่ยวกับประชากรในแอฟริกา Hilton (1960), Clarke (1966), I.D. Thomas (1968, 1972) และ Gould (1974) ได้ใช้ข้อมูลดังกล่าว ประการที่สอง นักภูมิศาสตร์สนใจถึงสภาพที่เหมาะสมหรือทำเลที่ตั้งที่ดีที่สุด ย่อมมีความสำคัญมากเมื่อกล่าวถึงประชากรซึ่ง Robertson (1972, 1974) ได้เขียนเกี่ยวกับประชากรโดยใช้ข้อมูลทางสถิติ และระเบียบของการทำแผนที่ไปแสดงบนแมทริกซ์ ตามเส้นพิกัดโลก ซึ่งแมทริกซ์จะสามารถตอบอย่างสรุปชัดเจนถึงปัญหาทำเลที่ตั้งของการสาธารณูปโภคเมื่อจำนวนประชากรสูงสุด ณ ที่นั้นแสดงความต้องการ ประการที่สาม การเสนอผลงานที่ดีเด่นของนักภูมิศาสตร์ประชากรก็คือ การสร้างรูปแบบจำลองทำนายการกระจายประชากรในพื้นที่ที่กำหนด (Rees and Wilson, 1977)

2.7.7 อุดมการณ์ของภูมิศาสตร์ประชากร (Ideology)

มีบ่อยครั้งที่เดียวที่มีการเรียกร้องกันในสังคมเกี่ยวกับความเป็นอยู่ และความช่วยเหลือต่อสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์และจำกัดอยู่กับการพิจารณา ซึ่งเกิดขึ้นในวงการศึกษ Harvey (1974) ได้พิสูจน์ให้เห็นชัดถึงความสมดุลงของทรัพยากรประชากรของโลก ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่จะมีปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในพื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่ง และ Hurst (1973) ได้กล่าวถึงภูมิศาสตร์มนุษย์ว่าส่วนใหญ่ยังคงสนับสนุนสถานะเดิมและยึดติดอยู่กับหลักที่ว่าสังคมบกพร่องเพราะลัทธิทุนนิยม

อาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาวิชาภูมิศาสตร์ประชากรมีอิทธิพลเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดสมัยใหม่อย่างมาก ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาของประชากรในประเทศโลกที่สาม Brook field (1973, 1975, 1978) ได้ชี้แจงว่า นักภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับอย่างลึกซึ้ง และยึดมั่นในคุณค่าของชาวยุโรป ก็จะแพร่กระจายในวัฒนธรรมตะวันตกรวมทั้งเทคโนโลยีไปยังดินแดนที่ยังล้าหลัง การอธิบายโดยแบบจำลองชนิดต่างๆ ย่อมนำมาใช้เช่นการไม่สมดุลอย่างถาวรในบริเวณ “ศูนย์กลาง และชานเมือง” หรือ “การพึ่งพาอย่างถาวร” ซึ่งย่อมมีความเกี่ยวข้องกัน จุดมุ่งหมายก็คือการยอมรับความเชื่อถือตนเอง และการช่วยเหลือตนเองย่อมเป็นเครื่องกำหนดความหมายในกระบวนการพัฒนาน้อยกว่าความเพิ่มพูนทางวัตถุ นักภูมิศาสตร์ผู้มีความคิดเห็นรุนแรงดังเช่น Buchanan, (1973 p.9) กล่าวว่า ความยากจนซึ่งพิจารณาจากการเพิ่มอย่างรวดเร็วของประชากรย่อมเป็น “โครงสร้างของความยากจน” ซึ่งสาเหตุเกิดขึ้นจากความไม่ยับยั้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ในบางประเทศเท่านั้น และได้มีการเสนอแผนการคุมกำเนิดประชากรโดยประเทศตะวันตกแทนที่จะพยายามรักษาสถานภาพของโลก และเอกสิทธิเฉพาะตนที่มีต่อทรัพยากรบริเวณชายแดนระหว่างประเทศอย่างไรก็ตาม ลัทธิมาร์กซิสนิยมการวิเคราะห์เน้นหนักในการศึกษาประชากรมากกว่าพวกทุนนิยม ซึ่งบางทีอาจจะมีความสำคัญในเนื้อหาในการวิเคราะห์ประชากรน้อยกว่าความจำเป็นที่จะต้องรู้จักและรับรองในโครงสร้างและคุณค่าของแต่ละลัทธิหรืออุดมการณ์

3. สรุป

วิชาภูมิศาสตร์ประชากรจัดเป็นสาขาวิชาหนึ่งของภูมิศาสตร์มนุษย์ นักภูมิศาสตร์ประชากรและนักประชากรศาสตร์ได้ให้คำนิยามและความสำคัญของทรัพยากรประชากรมนุษย์ไว้อย่างหลากหลาย การพัฒนาอย่างจริงจังทางด้านวิชาภูมิศาสตร์ประชากรได้เริ่มมาไม่นานนี้เองคือ ในทศวรรษ 1950 เนื้อหาของวิชาภูมิศาสตร์ประชากร จึงได้มีการพัฒนาแยกออกจากภูมิศาสตร์มนุษย์ และประชากรศาสตร์อย่างเห็นเด่นชัด ทั้ง ๆ ที่มีตัวแปรร่วมคงที่ คือตัวประชากรมนุษย์นั่นเอง แต่ภูมิศาสตร์ประชากรได้วางรูปแบบ ระเบียบ และหลักเกณฑ์ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของวิชานี้ขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นแนวความคิดของนักวิชาการฝ่ายตะวันตกหรือตะวันออกก็ตาม

4. ตัวอย่างคำถามท้ายบท

จงอธิบายมาพอเข้าใจ

- (1) ในการศึกษาภูมิศาสตร์ประชากรในพื้นที่ที่กำหนดแห่งหนึ่ง ท่านมีหลักเกณฑ์อย่างไร
- (2) ภูมิศาสตร์ประชากรและประชากรศาสตร์ มีความหมายเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร
- (3) ผลงานของ Park และ Duncan เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ประชากรอย่างไร และงานของนักวิชาการทั้งสองท่านนี้มีความขัดแย้งกันหรือไม่เพียงไร